

JONAS PALIONIS
Vilniaus universitetas

Mokslinių tyrimų kryptys: lietuvių rašomosios kalbos istorija, bendrosios kalbos kultūra, senųjų lietuvių raštų publikavimas ir tyrimas, onomastika.

Evalda Jakaitienė
LEKSIKOLOGIJA
Studijų knyga

Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, 352 p.
ISBN 978-9955-33-445-3

Vilniaus universiteto profesorės Evaldos Jakaitienės knyga, pasirodžiusi prieš kelerius metus, ligi šiol, rodos, nesusilaukė deramo įvertinimo, nors ji yra vienas iš labai reikšmingų dvidešimt pirmojo amžiaus pirmo dešimtmečio pabaigos lituanistikos darbų. Josios pratarmėje pažymėta, kad tai esąs Lietuvos studentams skirtas studijų vadovas, kuriame „bandoma išdėstyti svarbiausias teorines leksikologijos problemas“ (p. 5). Tačiau ši knyga, parašyta iškilios lietuvių leksikos, ypač leksinės semantikos, tyrinėtojos, gerokai pranoksta filologijos studentams keliamus reikalavimus ir pasižymi moksliniu brandumu.

Knygą sudaro devyni stambesni ar smulkesni skyriai: 1) LEKSIKOLOGIJOS TIKSLAI IR UŽDAVINIAI [...], 2) ŽODŽIO SAMPRATA LEKSIKOLOGIJOJE, 3) LEKŠINĖ SEMANTIKA [...], 4) LEKŠINĖ PRAGMATIKA [...], 5) SOCIALINIAI LEKSIKOS ASPEKTAI [...], 6) ETIMOLOGIJA IR ŽODŽIŲ DARYBA [...], 7) ONOMASTIKA [...], 8) FRAZELOGIJA [...] ir 9) LEKSIKOGRAFIJA [...]. Čia pateiktos tik riebiu šriftu didžiosiomis raidėmis išspausdintos skyrių pavadinimų pradinės dalys, prie kurių pradedant trečiuoju pavadinimu dar pridėti lietuviški tarptautinių terminų aiškinimai (pilni pavadinimai čia bus nurodomi kalbant apie atskirus skyrius). Visų skyrių ir kai kurių poskyrių gale duodamas didesnis ar mažesnis pluoštas užduočių ir labai detalai (net su nurodytais puslapiais) atitinkamos pagrindinės literatūros sąrašėliai. Knygos pabaigoje dar įdėtas „Svarbiausių leksikologijos klausimų“, suskaidytų pagal skyrius, rinkinys (iš viso 60 klausimų (p. 335–337)). Po jo taip pat gana platus literatūros sąrašas (p. 338–343), sutrumpinimų registras (p. 344–346) ir dalykinė rodyklė (p. 347–351).

Pirmajame skyriuje (p. 7–9) aiškinama leksikologijos sąvoka ir lingvistikoje įvairiais aspektais išskiriamos šios kalbos mokslo šakos rūšys: **bendroji, specialioji ir gretinamoji leksikologija, semasiologija, leksinė pragmatika, socio-**

leksikologija, etimologija, žodžių daryba, onomastika. Prie šių prishiejama ir **frazeologija** su **leksikografija**, kurių pirmąją kartais linkstama laikyti atskira kalbotyros šaka (žr. KTŽ 66), o antroji yra pritaikomosios leksikologijos teorija bei praktika (plg. Jakaitienė 2005: 9).

Daugelis čia suminėtų leksikologijos šakų pavadinimų perimta iš tradicinės kalbotyros. Tačiau **leksinė pragmatika, socioleksikologija** yra jau naujosios epochos kalbos mokslo kūriny. Nesileidžiant į platesnį suminėtų šakų aptarimą (šiam skyriuje jos taip pat trumpai apibūdintos), norėusi suabejoti tik dėl **etimologijos** objekto apibrėžimo: „[...] jos objektas – tik tie žodžiai, kurių kilmė sinchroniškai neaiški“ (p. 9). Toks apibrėžimas, man rodos, yra per siauras. Kodėl jame apsiribota tik sinchroniškai neaiškios kilmės žodžiais? O koks mokslas tiria sinchroniškai aiškios kilmės žodžius? Todėl tikslesnis yra KTŽ apibrėžimas, kad tai „Kalbotyros šaka, tirianti žodžių kilmę ir jų giminystės santykius su kitais tos pačios arba kitų kalbų žodžiais“ (p. 60).

Antrajame skyriuje (p. 11–37) įvairiapusiškai ir originaliai nagrinėjama žodžio samprata. Čia išskiriamos trejopos jo sampratos rūšys: **ontinė, mokslinė ir lingvistinė**. Terminą **ontinė** (kilęs iš graikų *on*, klm. *οἶος* ‘būtis’) autorė bene pirmoji iš lietuvių kalbininkų čia pavartojo būčiai priklausančiai žodžio sampratai reikšti. Galbūt todėl šiai sampratai aiškinti knygoje ir skiriama nemažai vietos: rašoma apie žodžio, kaip sudėtingo visuomenės reiškinių, turinčio ženklinę prigimtį, specifiką, apie jo funkcijas, funkcinius žodžių tipus. Svarbiausia žodžio funkcija laikoma **representacinė** (p. 15). Tačiau dėl to galima suabejoti. Man rodos, kad žodžio, kaip pagrindinės kalbinės raiškos priemonės, svarbiausia funkcija ne „atstovauti kam“, bet bendrauti vienam su kitu, t. y. **bendravimo, komunikacinė** funkcija. Žinoma, šitaip traktuojant pagrindinę žodžio funkciją, nepaneigiamas representacinės funkcijos buvimas (žodis, kaip ir kiti kalbos sistemos vienetai, reprezentuoja šnekos procese dalyvaujantį žmogų). Apskritai representacinės funkcijos apibūdinimas ir kalbos sistemoje, ir kalbėjimo veikloje yra painokas. Tvirtinimas, kad „Kalbos sistemoje žodis įgyja ženklo statusą pirmą kartą [...]“ (p. 19), o „vartojamas konkrečioje kalbėjimo veikloje ženklo representacinę funkciją jis atlieka antrą kartą“ (p. 20) skaitytojui, ypač studentui, gali būti nelabai aiškus, konkrečiau neišryškintas ir nurodytuose tolimesniuose puslapiuose (p. 26–27).

Dėl kitų žodžio funkcijų, kurios suskirstytos į **bendrasias** ir **specifines** ir pavaizduotos su pavyzdžiais lentelėje, nekyla abejonių. Galima tik pridurti, kad kai kurių lingvistų darbuose išskiriama **impresinė** (pavyzdžiui, kariuomenės komandose: *lygiuot!*, *žengte marš!*) ir **fatinė** funkcija (pavyzdžiui, telefoninis žodis *alio!*) (plg. Bańcerowski, Pogonowski, Zgółka 1982: 36–37). Tačiau tai jau subtilybės, kurios studentams skirtame leksikologijos vadove nebūtinios.

Įdomus ir klausiamuoju sakiniu pavadintas antrojo skyriaus poskyris „Ar ŽODIS – geras kalbotyros terminas?“ (p. 28). Iš tikrųjų, kaip pažymi autorė, šnekamojoje kalboje jis nesąs virtęs griežtu moksliniu terminu, o lingvistinėje literatū-

roje labai įvairuoją žodžio apibrėžimai. Žymusis prancūzų lingvistas Antuanas Mejė (Antoine Meillet) yra pasakęs, kad žodis iš principo esąs neapibrėžiamas: „le mot est en principe indéfinissable“ (cituojama iš: Doroszewski 1954: 5). Man rodos, kad tikslingiausia būtų žodį, kaip kalbos sistemos vienetą, vadinti **leksema** (plg. analogiškus terminus **fonema**, **morfema**, **sintaksema**), o šnekos, arba kalbėjimo, atitinkamą vienetą **žodžiu**. Knygoje teikiamas terminas **onomatema** galėtų būti priimtinas tik viena apibrėžta reikšme – „grupė leksemų, turinčių tą pačią fonetinę reikšmę“ (p. 29).

Esu skirtingos nuomonės negu autorė ir dėl sosiūriškojo termino **parole** lietuviškų atitikmenų **kalbėjimas**, **kalbėjimo veikla** (p. 19) tinkamumo. Man rodos, kad tinkamesnis, patogesnis pakaitas yra vienažodis, daugelio kitų tautų lingvistų vartojamas atitinkmuo *šneka* (terminu paverstas paprastas liaudies kalbos žodis)¹. Be trumpumo, šis atitinkmuo tinkamesnis dar ir dėl to, kad jį galima vartoti ne tik „kalbėjimo“ ar „kalbinės veiklos“, bet ir „atskiro individo susikauptų kalbinės raiškos priemonių visumos, idiolektos“ reikšme (Jono, Petro ar Onos *šneka*). **Kalbėjimas**, **kalbėjimo veikla** tereiškia tik kalbos vartojimo procesą. Beje, terminizuotas žodžių junginys **šnekos aktai** vartojamas tolimesniame ketvirtame skyriuje ir pačios autorės (p. 143–146).

Stambiausiame trečiajame skyriuje LEKSINĖ SEMANTIKA, arba KĄ IR KAIP REIŠKIA ŽODŽIAI (p. 38–142) svarstomos svarbiausios žodžio semantikos problemos. Iš pradžios čia pateikiama žinių iš leksinės semantikos istorijos, o tolimesniuose poskyriuose rašoma apie leksinės reikšmės sampratą, struktūrą, homonimus ir sisteminius žodžių bei jų reikšmių santykius. Daugelis šios rūšies problemų buvo narpliotos jau 1980 m. autorės vadovėlyje *Lietuvių kalbos leksikologija* ir ypač 1988 m. išspausdintoje monografijoje *Leksinė semantika*. Tačiau recenzuojamoje knygoje jos naujai permąstytos, kritiškai įvertintos ir papildytos vėlesnių dešimtmečių lietuvių ir nelietuvių lingvistų tyrinėjimų duomenimis.

Kadangi apie leksinės semantikos istoriją autorės platokai rašyta 1988 m. monografijoje, recenzuojamoje knygoje daugiau vietos skiriama tik ryškesnių semantikos krypčių ir jų atstovų apžvalgai bei charakteristikoms. Bet reikšmės sampratai, ir ypač reikšmių klasifikacijai, abiejose autorės knygose taip pat apstoka dėmesio. Be to, ypač svarbu tai, kad recenzuojamoje knygoje yra nemažai ir kitaip, naujoviškiau traktuojamų leksinės semantikos problemų.

Viena iš jų – tai nenusistojusi žodžio reikšmės samprata. Kaip *Leksinėje semantikoje*, taip ir recenzuojamoje knygoje išskiriamos dvi stambesnės šios sampratos rūšys: **kognityvinė** ir **struktūrinė**, kurios abiejur klasifikuojamos dar į tam tikrus

¹ Be knygoje nurodytų anglų **speech**, vokiečių **Rede**, prancūzų **parole**, lenkų **mowa**, rusų **речь** atitikmenų galima dar pridurti čekų **řeč** arba **mluka**, serbų ir kroatų **govor**.

porūšius. Tačiau *Leksinėje semantikoje* tiek kognityvinės, tiek ir struktūrinės klasifikacijos porūšių esama daugiau, be to, čia detaliau apibūdinti ir kai kurie porūšiai (pavyzdžiui, **designatinė** ir **konotacinė** reikšmė). Antra vertus, *Leksikologijoje* atsakyta kai kurių sąvokų bei terminų, aprašytų *Leksinėje semantikoje* (pavyzdžiui, *derivacinės vertės*, *designatinės vertės*, *paradigminės vertės*, kaip tam tikrų struktūrinės reikšmės požymių).

Nesileidžiant į detalesnį abiejų autorės knygų turinio lyginimą, reikia pasakyti, kad *Leksikologijoje* yra gerokai išplėsta su leksine semantika susijusi problematika. Trečiojo skyriaus poskyriuose detaliau rašoma apie daugiareikšmio žodžio semantinę struktūrą (p. 86–100), homonimiką (p. 101–112) ir ypač apie sisteminius žodžių ir jų reikšmių santykius (p. 113–142).

Neturėdamas šiam skyriui rimtesnių kritinių pastabų, norėčiau suminėti tik vieną kitą abejonių keliantį formulavimą ar ginčytiną dalyką (jie čia pateikiami puslapių sekos tvarka).

66 puslapyje, rašant apie sintaksinį valentingumą, arba junglumą, ir komentuojant veiksmažodžių *priklausyti* ir *virti* junglumo atvejus (*Namas priklausau kaimynui* || *Pergalė priklausau nuo sėkmės*; *Sriuba verda* || *Mama verda sriubą*), tvirtinama, kad tie veiksmažodžiai turi po dvi leksemas. Jeigu laikomasi nuomonės, kad leksema – tai žodis „kaip visų paradigminių formų ir jas atitinkančių reikšmių visuma“ (KTŽ 113), tai toks tvirtinimas neturi pagrindo, nes *leksemai*, kaip leksikologiniam terminui, suteikiama sintaksinė reikšmė.

101 puslapyje išskiriamos dvi homonimų rūšys: **tikrieji** ir **daliniai**. Čia neaiškų skirstymo pagrindas ir terminas **tikrieji**. Dalinių priešybė būtų **nedaliniai** arba, kaip įprasta vadinti – absoliutieji. Kai kuriuose lingvistinių terminų žodynuose pateikiama ir kitokių homonimų rūšių. „Etimologijoje“ taip pat, atsižvelgiant į homonimų šaltinius ir atsiradimo priežastis, išskiriamos dar trys jų rūšys: **etimologiniai**, **darybiniai** ir **semantiniai** (p. 104–111).

123 puslapyje pateiktame sinonimų apibrėžime derėtų įsprausti du su jų klasifikacija susijusius žodžius „vienodos arba“ (mano pateiktus laužtiniuose skliaustuose): „sinonimai yra tokie [vienodos arba] artimos reikšmės leksikos vienetai, kurių pagrindiniai semantiniai komponentai sutampa, o juos skiriantys semantiniai komponentai tam tikruose kontekstuose gali būti neutralizuojami“. Toks įspraudimas reikalingas dėl to, kad p. 127 pati autorė rašo apie absoliučiuosius sinonimus (*karvelis* || *balandis*, *kiškis* || *zuikis*). Bet čia veikiausiai tie žodžiai neįdėti dėl paprasčiausio neapsižiūrėjimo (gal ir spaustuvės riktas?).

Ketvirtame skyriuje, pavadintame LEKSINĖ PRAGMATIKA, arba ŽODŽIAI ŠNEKOS AKTUOSE (p. 143–170), kurio problematika nebuvo nagrinėjama *Leksinėje semantikoje*, rašoma apie XX a. septintajame dešimtmetyje susiformavusią naują kalbotyros šaką. Iš pradžios čia aiškinama pati **šnekos akto** samprata, o paskui – apibūdinamos su šnekos aktais susijusios pagrindinės sąvokos bei terminai:

ilokucija, perlokucija, taip pat būdingiausios šnekos aktų leksikos rūšys: **performatyvieji veiksmažodžiai, etiketo leksika, emotyvai** bei **ekspresyvai, modaliniai žodžiai**. Tai nauji dalykai, kurie ligi *Leksikologijos* pasirodymo turbūt ne tik nebuvo dėstomi Lietuvos aukštųjų mokyklų humanitarinių specialybių studentams, bet buvo nežinomi ir daugeliui šių specialybių dėstytojų. Todėl ketvirtasis skyrius, be kita ko, reikšmingas ir dėl jo problematikos novatoriškumo lietuvių lingvistinėje literatūroje.

Penktame skyriuje SOCIALINIAI LEKSIKOS ASPEKTAI, arba VISUOMENĖS IR LEKSIKOS TARPUSAVIO SAŪVEIKA (p. 171–221), kaip rodo jau pats pavadinimas, rašoma apie žodžių sąsają su visuomene, su įvairiais jos sluoksniais. Pirmiausia išskiriamos dvi leksikos rūšys pagal tai, kokią socialinę padėtį turį „visuomenės atstovai“: **visuotinė**, arba **bendratautė**, ir **specialioji** leksika. Pastaroji savo ruožtu dar skirstoma į **tarminę, profesinę** ir **žargoninę** (p. 173).

Dėl tokio skirstymo galima pasakyti keletą pastabų. Man rodos, kad leksikos skirstymas į **visuotinę (bendratautę)** ir **specialiąją** paremtas ne socialiniu, bet vartosenos apimties pagrindu, be to, kad vietoj **visuotinės** teiktinesnis būtų terminas **bendroji** arba **bendratautė**, nes pastarieji lietuvių kalbotyroje turi senesnes tradicijas ir nei semantiniu, nei darybiniu atžvilgiu nepriekaištingi. Abejonių kelia ir tarminės leksikos priskyrimas specialiajai leksikai, nes tarmė yra teritorinis kalbos vienetas, o specialioji leksika susijusi su mokslo sfera ir ją galima vadinti **terminija**. Tiesa, autorė **terminus** ir *profesionalizmus* laiko nelygiaverčiais profesinės leksikos tipais (p. 181) ir tokiai sampratai esama pagrindo. Tačiau loginiu atžvilgiu tarminės leksikos priešybė yra bendrinės kalbos leksika.

Vadinamosios visuotinės leksikos branduoliu laikomas sovietmečiu aysiradęs terminas **pagrindinis žodyno fondas**. Man atrodo, būtų geriau **pagrindinis leksikos fondas**. Ir ne dėl kokių nors politinių sumetimų, bet todėl, kad griežčiau reikėtų skirti **žodyno** kaip „žodžių rinkinio knygos“ ir **leksikos** kaip „tam tikros žodžių visumos“ (kurios nors kalbos, kalbų ar tarmės, specialybės ir pan.), nors sinonimiško tų terminų vartojimo ir sunku išvengti.

Jau minėta, kad profesinėje leksikoje autorės išskiriami (kaip atskiri nelygiaverčiai tipai) **terminai** ir **profesionalizmai**. Terminas apibrėžiamas kaip žodis, turintis „tiksliai fiksuotą, labai apibrėžtą turinį, visiškai nepriklausomą nuo konteksto“ (p. 182). Šitoks apibrėžimas, nors ir lakoniškas, man rodos, yra pagrįstas, nes mūsų kalbininkų darbuose kartais **terminais** vadinami ir paprasti **bendrieji**, arba **bendrataučiai**, žodžiai (pavyzdžiui, medicinos terminais laikomi žodžiai *akis, ausis, širdis* ir pan.) (Zemlevičiūtė 2008: 143–144). Tačiau profesionalizmą, kaip tam tikros profesinės leksikos dalies, apibūdinimas, kad „tai ne bendrinės, o šnekamosios kalbos žodžiai“ (p. 185), reikalauja patikslinimo, nes neaišku, ar čia turima galvoje bendrinė šnekamoji, ar tam tikra tarpinė kalba tarp tarminės ir bendrinės, kurią vokiečių lingvistai vadina **Umgangsprache** ir kuriai pavadinti mes, rodos, neturi-

me lietuviško nusistojusio termino (gal tam tiktų **buitinė šnekamoji kalba?**). Kita vertus, knygoje nurodyti profesionalizmų pavyzdžiai: sportininkų vartojamas *kyla* vietoj *kamuolio*, vairuotojų *baranka* vietoj *vairo* ir panašūs kiti žodžiai gali būti traktuojami kaip žargonizmai. Bet tai yra ginčytini dalykai, nemenkinantys originalaus ir turiningo pagrindinių terminologijos sąvokų aprašymo.

Šeštame skyriuje ETIMOLOGIJA IR ŽODŽIŲ DARYBA, arba IŠ KUR IR KAIP RANDASI ŽODŽIAI (p. 222–262), kaip matyti iš pavadinimo, rašoma apie dvi artimas kalbotyros šakas. Viena jų tiria žodžių kilmę, kita – žodžių darybą, arba kūrybą. Pirmenybė vietos atžvilgiu knygoje teikiama žodžių kilmės problematikai: aiškinamos „veldinių“ ir „darinių“ sąvokos, remiantis lietuvių ir kitų kalbų pavyzdžiais gana detalai analizuojami kilmės ir amžiaus požiūriu skoliniai. Kilmės atžvilgiu lietuvių kalbos leksikoje išskiriamos ir aptariamoms *slavybės* (*lenkybės*, *rusybės*), *germanybės* (*anglybės*)², *latvybės*, tarptautiniai žodžiai (pagrečiui pateikiami, dažniausiai lenktiniuose skliausteliuose, ir terminai su priesaga *-izmas*: *slavizmai*, *germanizmai* ir t. t.). Šitokių terminų vartoseną nekelia abejonių: pasirinktinai jais operuojama bene visų lietuvių kalbininkų darbuose (išskyrus, rodos, tik *vokietybę*).

Nekelia abejonių taip pat ir skolinių klasifikacija „pagal amžių“ į **senuosius** ir **naujuosius**, išskyrus tai, kad prie „skolinių, patekusių į lietuvių kalbą po antrojo pasaulinio karo“, priskirti (p. 234) *bulka* ‘bandelė’ ir *napilnykas* ‘dildė’, kurie šnekamojoje kalboje buvo vartojami ir anksčiau. Forma *napilnykas* nefiksuota didžiajame *Lietuvių kalbos žodyne*, o mano gimtojoje Punios šnektoje prieš tą karą vartota tik forma *nopiľnykas* (aiški rusybė, plg. *напильник*).

Probleminis dalykas yra raidinės santrumpos, kurioms knygoje labai nedaug skirta dėmesio. Joje tik suminėtos penkios tokios santrumpos CO, DVO, PC ir SMS ir pasakyta, kad jos esą virtusios žodžiu (p. 234). Dėl jų laikymo žodžiu galima ir suabejoti, nes be jų dešifravimo negalima sužinoti jų reikšmės. Tai savotiški raidiniai trumpiniai, kuriems, man rodos, galėtų tikti ir *simbolių* pavadinimas. Apie tokias ir kitokias santrumpas Petro Joniko buvo rašyta 1940 m. *Gimtojoje kalboje* (Jonikas 1940: 118–123), todėl būtų buvę ne pro šalį apie jas ir recenzuojamoje knygoje plačiau pakalbėti.

Po etimologijos dalykų esančiame poskyryje „Darybinė žodžių analizė“ aiškinama darybos motyvacijos samprata, darinių analizės principai, darinių rūšys, darybos tipai ir kategorijos. Nors visa tai gana detalai yra nagrinėta Vinco Urbučio studijoje *Žodžių darybos teorija* (1978; antras leidimas 2009)), tačiau E. Jakaitienės knygoje pateikta prieinamesnė studentams forma, be to, atskirų problemų interpretacija paremta naujesniais šios srities tyrinėjimais.

Septintame skyriuje ONOMASTIKA, arba KAM IR KOKIE VARDAI DUODAMI (p. 263–278) aiškinamas tikrinių ir bendrinių žodžių santykis, apibrėžiami tikri-

² Kažkodėl nepavartotas terminas *vokietybė*.

nių žodžių tipai ir tikrinių žodžių analizės principai. Tikriniais čia laikomi tokie žodžiai, kurie įvardija tam tikrus objektus nenurodydami „net pačių bendriausių jų ypatybių“ (p. 264), be to, tiesiogiai negalį reikšti sąvokos, bet juos „galima (kartais net būtina) susieti su sąvoka“ (p. 265). Autorės nuomone, tikriniai žodžiai taip pat turį tam tikrą, specifinę reikšmę, kurios buvimą neigia kai kurie lingvistai.

Tikriniai žodžiai knygoje pagal reikšmę skirstomi į du didelius tipus: gyvųjų būtybių vardai ir „negyvųjų dalykų“ vardai. Gyvųjų vardų tipas smulkiau skaidomas į tris grupes: **asmenvardžius**, arba **antroponimus**, **zoonimus** ir **mitonimus**. O negyvųjų objektų vardai – į **vietovardžius**, arba **toponimus**, kurių taip pat išskiriamos kelios grupės: **oikonimai**, **hidronimai**, **drimonimai**, **oronimai**.

Dėl tokios tikrinių žodžių sampratos, kaip ir dėl jų klasifikacijos, man nekyla abejonų. Turiu tik porą pastabų: viena dėl pavardžių santykio su asmens savybėmis, o kitą – dėl kai kurių pavardžių kilmės. P. 268, remiantis Aleksandru Vanagu, tvirtinama, kad „pavardė visiškai nepriklauso nuo jo [t. y. asmens, – J. P.] asmeninių savybių“. Šitoks tvirtinimas bus teisingas, jei neturėsime galvoje jos pradinio atsiradimo etapo. Tačiau pavardžių kūrimosi laikotarpiu nemaža jų dalis buvo pravardinės kilmės, ir jose priklausomybė nuo asmens savybių buvo aiški (pavyzdžiui, tokių pavardžių, kaip *Kairys*, *Kuprius*, *Rudis* ir pan.). Taigi istoriškai žvelgiant galima kalbėti ir apie tam tikrų pavardžių priklausomybę nuo asmens savybių. P. 272 prie „savos kilmės“ pavardžių priskirtos slaviškos kilmės pravardinės pavardės *Burōkas*, *Kisiėlius* ir *Ridikas*. Ten pat per Klaipėdą tekančios upelės vardas *Dānė* siejamas su osetinų *don* ‘upė’, bet patikimesnis šio vardo kildinimas iš kuršių kalbos (žr. Mažiulis 1999: 95).

Aštuntame skyriuje FRAZELOGIJA, arba ŽODŽIAI PASTOVIUOSIUOSE JUNGINIUOSE (p. 279–307) rašoma apie laisvuosius ir stabiliuosius žodžių junginius, frazeologizmų semantiką, kilmę ir jų sandarą bei funkcijas. Įžanginiame šio skyriaus poskyryje aptariama ir tradicinė siauresnė frazeologizmo samprata, pagal kurią frazeologizmais laikomi „tik daugiau ar mažiau vaizdingi pastovūs ir nedalomi žodžių junginiai“ (p. 281), ir naujesnė, platesnė, pagal kurią svarbiausias ir patikimiausias frazeologizmų požymis esąs „sustabarėjimas, dažnas tų pačių žodžių ėjimas drauge“ (p. 280). Iš dalies pritardama platesniajai sampratai E. Jakaitienė akcentuoja dar du svarbius frazeologizmų požymius – „**apibrėžtą frazeologinę aplinką**“ (p. 282) ir tai, kad jie „**atkuriami iš atminties**“ (p. 284). Visa tai įtinkinama ir knygoje iliustruojama vykusiai parinktais lietuvių kalbos pavyzdžiais.

Semantiniu atžvilgiu frazeologizmai skirstomi į **motyvuotuosius** ir **nemotyvuotuosius**, arba **idiomas**. Motyvuotieji dar smulkiau skaidomi į tris rūšis: 1) **tropinius**, 2) **lyginamuosius** ir 3) **samplaikinius**. Tropiniai vėl skirstomi į **metaforinius** ir **metoniminius**. Kilmės atžvilgiu išskiriami **savakilmiai** ir **skolininiai** frazeologizmai. Ypač įdomūs ir labai reti tokie autorės pateikti pavyzdžiai, kaip *aitais eiti* ‘niekais virsti’, *pruojais eiti* ‘sunykti’, *į kapendą įšankinti* ‘apgauti’,

šiuurkiais eiti ‘smarkiai vykti’ (p. 295). Tačiau vargu ar frazeologizmais laikytini tautologiniai žodžių junginiai *aiškių aiškiausias*, *galų gale*, *šimtų šimtai*, kurie, nors ir yra daugiau ar mažiau sustabarėję, bet neturi vaizdingumo, o vienas kitas sudaromas pagal tam tikrą sintaksinį modelį (plg. *gerų geriausias*, *piktų pikčiausias*, *dėvų dėvai* ir pan.). Todėl juos galbūt tiktų vadinti **apylaisviais** žodžių junginiais. Į klausimą, ar frazeologizmais laikytini priežodžiai bei patarlės, turintys „paprasčio [t. y. vientiso – J. P.] ar sudėtinio sakinio sandarą“, E. Jakaitienė linkusi atsakyti neigiamai (p. 303). Dėl to, kad frazeologizmais laikomi žodžių junginiai, o ne sakiniai. Tokia nuomonė, man rodos, loginiu atžvilgiu yra visiškai pagrįsta, nes patarlės bei priežodžiai (bent lietuvių kalboje) paprastai turi vienokio ar kitokio sakinio, o ne žodžių junginio formą. Galima pritarti ir jos teikimui patarles ir priežodžius vadinti **sparnuotųjų posakių** terminu (ten pat).

Paskutiniame, devintame skyriuje LEKSIKOGRAFIJA, arba ŽODŽIAI ŽODYNUOSE (p. 308–334) rašoma apie žodynų rengimo teoriją ir praktiką. Apie tai autorė jau anksčiau yra parengusi stamboką studiją (Jakaitienė 2005). Todėl šiam skyriui galėjo pasinaudoti ir, be abejo, naudojosi toje studijoje pateiktais tyrinėjimų rezultatais, pritaikydama juos aukštųjų mokyklų humanitarinių specialybių studentams. Tai rodo ir dviejų šio skyriaus poskyrių pavadinimų sutapimas: „Leksikografijos tikslai ir uždaviniai“ ir „Žodynų tipai“.

Be abejonės, problemiškesnis yra antrasis poskyris apie žodynų tipus, jų klasifikaciją. Čia, kaip ir daugelio kitų kalbininkų darbuose, pirmiausia išskiriami **lingvistiniai** ir **enciklopediniai** žodynai. Savo ruožtu lingvistiniai skirstomi į **vienakalbius** ir **paraleliuosius**, vienakalbiai – į **bendruosius** ir **specialiuosius**, bendrieji – į **išsamiuosius** ir **diferencinius**, be to, išskiriami dar **aiškinamieji** ir **indeksiniai**, **universalieji** ir **aspektiniai**, **sinchroniniai** ir **diachroniniai** (šie į **istorinius** ir **etimologinius**), dvikalbiai – į **aktyviuosius** ir **pasyviuosius**, **visuotinius** ir **atrankinius**, **vienakrypčius** ir **dvikrypčius**. Taigi įvairių žodyno tipų pateikta nemaža gausybė, kuriuos sukšti į studento galvą yra nelengva. Kai kuriuose lingvistinių terminų žodynuose galima rasti išskirtų dar daugiau rūšių ir didesnio jų terminologinio įvairavimo.

Atsiribojant nuo recenzuojamoje knygoje pateiktų tipų charakteristikos galima suabejoti dėl vieno tipo pavadinimo tikslingumo. Pavyzdžiui, man rodos, nelabai vykęs yra **išsamiųjų** žodynų terminas (p. 314), nes visiškai išsamių žodynų turbūt nebūna. Čia geriau tiktų terminas **bendrieji**, kaip **diferencinių** priešybė (terminas **išsamieji** visai nereikalingas). Normos atžvilgiu tinkamesnis yra *Leksikografijoje* vartotas terminas **paralelinis** vietoj *paraleliojo* (ten pat). Abejotina taip pat, kad bendrieji žodynai „aiškina visus kurios nors kalbos ar visus tarmės žodžius“ (p. 315) [nereikalingas čia žodis *visus*]. Bet tai mažmožiai, visai nemenkinantys turiningo leksikografinio skyriaus vaizdo.

Baigiant recenziją norėtusi pasakyti dar pora apibendrinamojo pobūdžio pastabų.

1) Knygos pratarmėje nesikuklinant pažymėta, kad ji esanti „solidus studijų vadovas“ (p. 5). Ir iš tikrųjų ji tokia yra. Joje dalykai dėstomi problemiška, svarstant įvairias pažiūras ir savąsias paremiant svariais argumentais. Jeigu skyrių pavadinimuose nebūtų aiškinamųjų žodžių, o visų skyrių ir daugelio poskyrių gale nebūtų pridėtos „Užduotys“ ir jiems teiktina „Pagrindinė literatūra“ su puslapių nuorodomis, tai ją būtų galima vadinti ne tik studentams skirtu solidžiu vadovu, bet ir apskritai labai vertingu lingvistiniu veikalu.

2) Nors knygoje daugiausia operuojama lietuvių kalbos pavyzdžiais, bet joje apstu ir kitų kalbų, tarp jų ir norvegų kalbos duomenų, palyginti labai retai pasitaikančių lietuvių lingvistinėje literatūroje (šią kalbą ji gerai išmokusi bedirbdama Norvegijoje). Todėl knyga turėtų būti įdomi ne tik lituanistams, bet ir kitų humanitarinių specialybių dėstytojams bei aukštųjų kursų studentams ir apskritai besidomintiems žodžių mokslu žmonėms.

LITERATŪRA

Bańczerowski Jerzy, Pogonowski Jerzy, Zgółka Tadeusz 1982: *Wstęp do językoznawstwa*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Doroszewski Witold 1954: *Z zagadnień leksykografii polskiej*. Warszawa: PWN.

Jakaitienė Evalda 2005: *Leksikografija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Jonikas Petras 1940: Santrumpos. – *Gimtoji kalba*, 9–10 sąs., 118–123.

KTŽ – Gaivenis Kazimieras, Keinys Stasys. *Kalbotyros terminų žodynas*. Kaunas: Šviesa, 1990.

Mažiulis Vytautas 1999: Ne *Dānē*, o *Daņgē*. – *Baltistica* 34(1), 93–98.

Urbutis Vincas 1978: *Žodžių darybos teorija*. Vilnius: Mokslas; antras leidimas, 2009.

Zemlevičiūtė Palmira 2008: Lietuviški Vinco Kudirkos medicinos terminai. – *Terminologija*, 142–155.

Įteikta 2014 m. rugsėjo 25 d.

JONAS PALIONIS

Vilniaus universitetas

Juozo Tumo-Vaižganto g. 9-27, LT-01108 Vilnius, Lietuva